

Tőke és munka egyensúlya

„A kapitalizmusban
az egyik ember
kizsákmányolja a másikat, a
kommunizmusban
pont fordítva.” *John Kenneth Galbraith*

Egy nap, amikor a fiatal halász hazatér a tengerről, és éppen a jelentős mennyiségű aznapi fogását pakolja ki, egy öltönyös férfi odalép hozzá.

- Régóta figyelem, rendre jelentős mennyiségű fogással tér vissza a tengerről. Lenne egy javaslatom. A megtakarított pénze mellé vegyen fel hitelt, és vegyen még egy hajót, vegyen fel halászokat, így megduplázhhatja a nyereségét.
- És miért jó ez nekem? Én a tengert szeretem.
- Mert akkor a nagyobb nyereségből és hitelből tud venni négy hajót, és akkor már lesz annyi hala, hogy egy halfeldolgozót is építhet.
- És miért jó ez nekem?
- Mert ha jól megy az üzlet, akkor bővítheti a halfeldolgozót, és akkor építhetünk ide a partra egy kereskedelmi központot, és kezébe veheti a forgalmazást is.
- És miért jó ez nekem?
- Mert ha mindezt végigcsinálja, annyi pénze lesz, hogy nyugdíjas korára akkor jön ki a tengerre halászni, amikor csak akar.
- ...

Az első fejezet következtetését felhasználva újra kell értelmeznünk a 20. század egyik bestseller közgazdásza, John Kenneth Galbraith elhíresült mondását.⁴⁸ Valójában a *szuperkapitalizmusban* (ahol a legerősebb piaci szereplők, vagyis a globális értékláncok vagy más néven multik a saját érdekeik szerint alakítják a gazdaságpolitika játékszabályait) zsákmányolja ki az egyik ember a másikat; a *kommunizmusban* éppen fordítva, míg ideális esetben a *szabad piacgazdaság* célja a tőke és a munka közötti egyensúly megteremtése, amelyben lehetőleg mindenki megtalálja a számítását. A vállalatoknál

marad elég pénz fejlesztésekre, a munkavállalónál a termékek és szolgáltatások megvásárlására, és az állam lehetőleg csak annyit von el a gazdaságból adók formájában, amennyi a versenyképesség fenntartásához vagy javításához szükséges. Egy jól működő, fejlett piacgazdaságban a halásznak van lehetősége eldönteni, hogy megmarad halásznak, mert szereti a tengert, vagy vállára veszi a vállalkozói lét összes terhét, és akkor sokkal több pénzt kereshet ugyan, de ez egyben lemondással, kevesebb tengerrel és sokkal több munkával jár.

A globalizáció hatására visszaesett a munkabér részesedése a megtermelt jövedelemből

Egy jól működő piacgazdaságban a tőke- és a munkajövedelmek harmóniája biztosítja az emberhez méltó életkörülmények és a jólét- növekedés tartós forrását. Működik Henry Ford modellje: a gyári szalagmunkások vásárolják meg az általuk előállított T-modellt. A történet szerint, amikor Ford – főmérnöke, a magyar Galamb József tervei alapján – elkezdte gyártani a T-modellt, az újságírók hitetlenkedve kérdezték tőle: ki fogja (tudni) ezeket az autókat megvásárolni? Ford irodája ablakához lépett, és a gyári munkásaira mutatott. Vagyis ha a cégtulajdonos elegendő pénzt ad a munkavállalóinak, ők fognak keresletet teremteni az általuk termelt árukra és szolgáltatásokra.

A neoliberalis közgazdászok szerint ezzel a kérdéssel külön nem is szükséges foglalkozni, mert a piacgazdaság automatizmusai harmóniára vezetnek, a bérhányad aránya a megtermelt jövedelemből úgyis állandó. Valójában ez nincsen így.

Az Economic Policy Institute megvizsgálta, hogyan alakult 1948 és 2016 között a munka termelékenysége és az órabér az Egyesült Államokban.⁴⁹ A munka termelékenységének a növekedése azt mutatja meg, hogy egy órányi munkával mennyivel több terméket vagy szolgáltatást lehet előállítani. Az eredmény sokkoló.

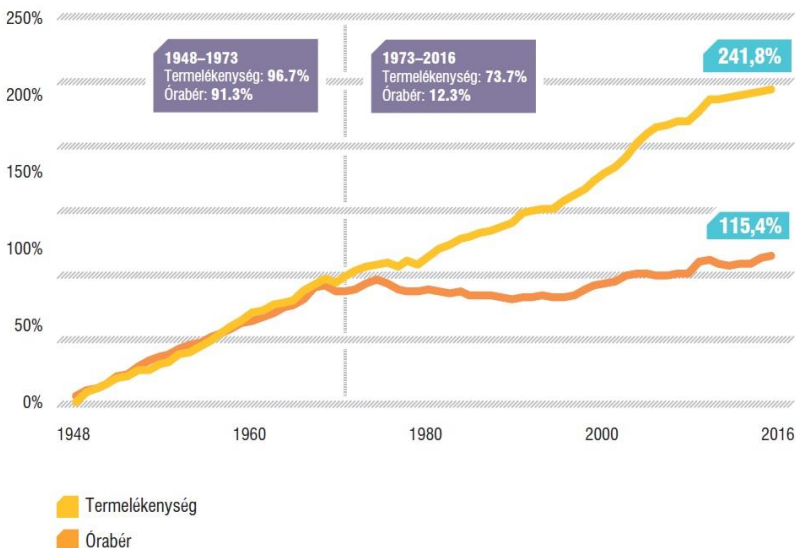
Míg 1948 és 1973 között a munkatermelékenység 96,7 százalékkal nőtt és az órabér 91,3 százalékkal, vagyis a bérek követték az előállított termékek és szolgáltatások bővülését, addig 1973 és 2016 között a munkatermelékenység 73,7 százalékkal emelkedett, de az órabér meglepő módon csak 12,3 százalékkal, vagyis a bérek részesedése a megtermelt jövedelemből jelentősen csökkent a tőketulajdonosok javára.

A különbség döbbenetes, és a szakaszhatár egybeesik a világgazdaság modern kori globalizálódásának kezdetével. A halász példájánál maradva ez azt jelenti, hogy az öltönyös férfi adott hitelt a halásznak új halászhajóra, amellyel több halat tud egy nap alatt kihalászni, de a többletet teljes egészében elvitte a hiteltörlesztő részlet és a kamatok, vagy a felvásárló halfeldolgozó kezdte lenyomni az árakat, mert pozíciójából adódóan megtehetette.

A munkatermelékenység növekedésében persze nemcsak a munkavállalók fejlődése, tudásának gyarapodása játszik szerepet, hanem a hatékonyabb munkaszervezés, a nagyobb üzemméretből adódóan arányosan csökkenő központi költségek és a technológia fejlődése is, ezért aki ugyanúgy halászik, mint negyven éve, lemarad. De ezek a tényezők nem magyarázzák, hogy a bérek növekedése miért szakadt el ennyire a

termelékenység növekedésétől, és miért jutott ennyivel több jövedelem arányaiban a tőketulajdonosoknak, hiszen ez csak azt jelentené, hogy más típusú munkahelyek jönnek létre a gazdaságban, a régiek pedig megszűnnek. A 12,3 százalékos átlagbér-növekedés csak az átlag. A minimálbéren foglalkoztatottak bére reál értelemben a hatvan évvel korábbi szintre süllyedt.⁵⁰ A jövedelmeik alapján az alsó 10 százalékba tartozó, legegyszerűbb munkafeladatokat végző munkások bére 5 százalékkal csökkent a 45 évvel korábbihoz képest, de a munkaszervezést végző, magasan képzett, egyetemet végzett munkavállalók bére is csak 40 százalékkal nőtt, pedig ők a bértábla alapján már a legfelső 5 százalékba tartoznak.

**2.1. ábra – A termelékenység és a bérek alakulása az Egyesült Államokban
1948 és 2016 között**

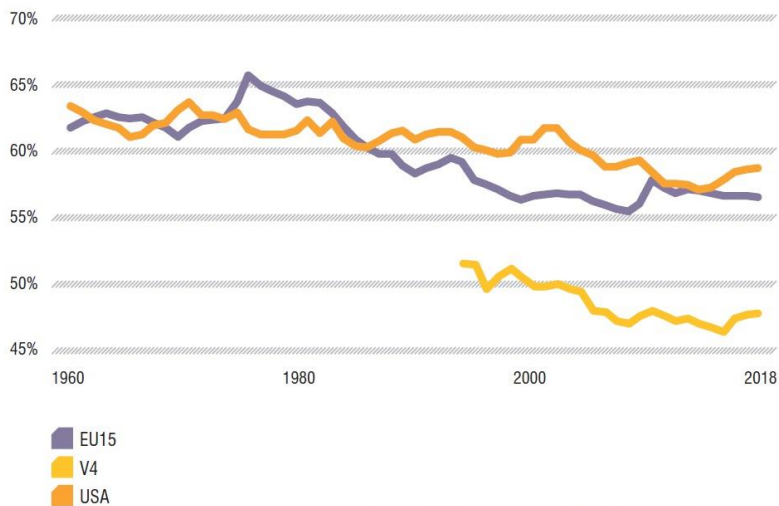

Forrás: EPI.⁵¹

A termelékenység és a bérek elszakadásának hatására a neoliberais logika szerint közel állandónak hitt bérhányad, vagyis a bérek részesedése a megtermelt jövedelemből az 1970-es évek vége óta 6-7 százalékponttal csökkent az USA-ban, de az USA példája nem egyedülálló. Ez idő alatt az Európai Unió fejlettnek számító 15 országában ugyancsak 6-7 százalékponttal csökkent a bérhányad, és globálisan is 3-4 százalékpontos csökkenést figyelhetünk meg 1985 és 2014 között. A magyar munkavállaló a jövedelemátrendeződés egyik legnagyobb vesztese. A bérhányad 1988 és 2010 között több mint 20 százalékponttal, 65 százalékról

45 százalék alá csökkent. De ne szaladjunk ennyire előre, a magyar helyzetnek egy külön alfejezetet szentelünk.

2.2. ábra – A bérhányadok alakulása 1960 és 2018 között

Forrás: Ameco (ALCD0), előrejelzés 2018-ra.⁵² A visegrádi országokra az 1990-es évektől állnak rendelkezésre adatok az adatbázisban.

Mégis miért csökkent a bérhányad a világban és miért ilyen drámai mértékben egyes országokban? A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labor Organisation, ILO) 2013-as tanulmányában kísérletet tett az okok rendszerezésére. A szerzők négy okot különböztettek meg: a *technológia*, a *globalizáció*, a *pénzügyi gazdaság növekvő dominanciája* és a *munkaerőpiaci intézmények* átalakulásának hatását. Meglepő módon a technológia és a globalizáció, vagyis ebben az értelmezésben a gazdaság felől érkező, bérekre nehezedő természetes nyomás csak 10, illetve 19 százalékot magyaráz a bérhányad csökkenéséből, míg a *pénzügyi gazdaság növekvő dominanciája*, amit úgyis jellemezhetnénk, hogy a tulajdonosi szempontok felülkerekedtek az emberi méltóság szempontjai felett, 46 százalékot és a *munkaerőpiaci intézmények munkavállalókat sújtó átalakulása* 25 százalékot.⁵

Ugyanezt a jelenséget írja le közös jelentésében Thomas Piketty, a Paris School of Economics professzora, valamint két szerzőtársa, Emmanuel Saez és Gabriel Zucman, akik mindketten a University of California, Berkeley professzorai, akik a téma úttörőinek számítanak. Pikettyék kiszámolták, hogy 1980 és 2016 között az USA-ban a kereseti skála alsó 50 százalékában lévők bruttó jövedelme összesen 1 százalékkal nőtt, a nettó pedig 21 százalékkal. Szégyenletes teljesítmény egy olyan gazdaságpolitikától, amely ez idő alatt a GDP 80 százalékos bővüléséhez segítette hozzá az amerikai gazdaságot. A felső 1 százalék 1980-ban huszonháromszor keresett annyit, mint az alsó 50 százalék, 2016-ra ez az arány nyolcvanegyszeresre emelkedett.⁵⁴

A jelenség nem csak Amerikára igaz, bár a világ vezető hatalmának esete kétségtelenül szemléletes példája a tőke és a munka közötti egyensúly felborulásának. A világgazdaság előtt

álló kihívásokkal újszerű megközelítésben foglalkozó, 20 szervezet és 90 ország kutatóit tömörítő Oxfam Research jelentése szerint tíz emberből hét olyan országban él, ahol az elmúlt 30 évben a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését figyelhettük meg. 2015 óta a Föld teljes vagyonának fele a legfelső 1 százalék kezében összpontosul. Ugyanebben az évben a világ 62 leggazdagabb embere annyi vagyonnal rendelkezett, mint a Föld lakóinak alsó 50 százaléka, vagyis 3,6 milliárd ember. 2016-ra annyit gyarapodtak a leggazdagabbak, hogy már a világ 9 leggazdagabb milliárdosának vagyona egyenlő volt az alsó 3,6 milliárd összvagyonával. Miközben a világ alsó jövedelmi tizedébe tartozók jövedelme éves átlagban 3 dollárral növekedett 1988 és 2011 között, a felső 1 százalék jövedelme 546 dollárral.⁵⁵

Az éremnek van egy másik oldala is, sokkal kevesebben élnek ma a világban extrém szegénységben, mint húsz vagy harminc éve. (A csökkenés mértéke a megválasztott szegénységi küszöb függvényében 18 és 74 százalék között változik.⁵⁶) Végeredményben a számok azt is sugallják, hogy az alsó jövedelmi tized jövedelme és életkilátásai is javultak. Amennyiben viszont úgy tekintünk a gazdaságpolitikára, ahogyan azt a könyv bevezetőjében lefektettük, mint a lehetőségek és a korlátok közötti egyensúlyozás művészetére az emberhez méltó életkörülmények biztosításának missziójával, akkor nem lehetünk maradéktalanul elégedettek. Jogos a gondolkodó és érző ember „haragja” annak ógörög értelmezésében, ami nem a pusztító, kontrollálatlan haragot, hanem a morális értelemben és az emberi méltóság jegyében fellobbanó haragot jelenti.

A GLOBALIZÁCIÓ ELEFÁNTJA: KI ÜL FEL A HÁTÁRA?

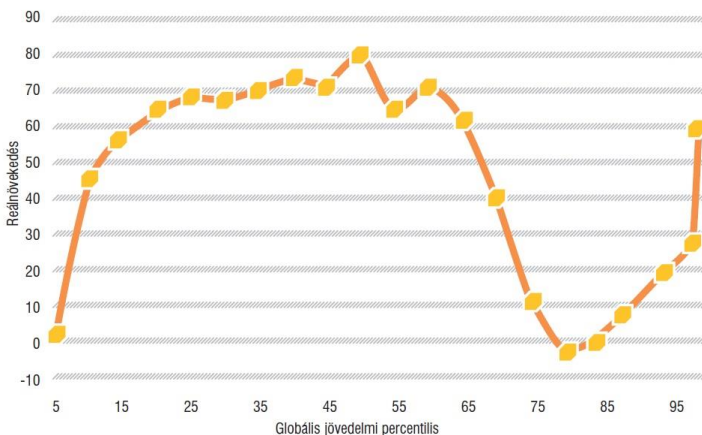
A nemzetközi gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzése együtt járt egyes munkafolyamatok fejlődő országokba történő kiszervezésével, amelynek hatására a munkahelyteremtésen keresztül százmilliók emelkedtek ki a mélyszegénységből – és váltak a globális középosztály tagjává – az elmúlt évtizedekben, elsősorban olyan országokban, mint Kína vagy India. Persze ez a réteg igencsak sokféle: napi 10 dollár, vagyis nagyjából havi 80 ezer forint jövedelemmel már be lehet kerülni abba a bizonyos „globális középosztályba”. Ezt a természetes jelenséget, amely a közlekedés és az információs technológia fejlődésének hatására végbement kereskedelembővülést és a nemzetközi tőkeáramlás fokozódását takarja, nevezhetjük *globalizációs* hatásnak.

A kínaiak és az indiaiak millióinak felemelkedésével párhuzamosan a világ leggazdagabbjai szintén jelentős mértékben gyarapították vagyonukat, főként az egyre növekvő tőkejövedelmeiknek köszönhetően. Az, hogy a globalizáció eredményeképpen kialakuló helyzetben a globális tőketulajdonos réteg nyerte a legtöbbet, már nem csupán ártatlan jövedelemkiegyenlítődési mechanizmus. Az 1970-es évektől kezdődően egyeduralomra emelkedő neoliberális ideológia, amelynek értelmében a vállalatvezető egyetlen feladata a profitmaximalizálás, hiszen ezzel szolgálja leginkább a közjót, felértékelte a rövid távú profitmaximalizáló szemléletet.

A hatalmi-gazdasági körök a pénzügyi gazdaság növekvő dominanciáján keresztül kikényszerítették adóterhek csökkentését és a munkavállalók érdekeit szavatoló munkaerőpiaci intézmények leépítését (például a szakszervezetek meggyengítését, jogaik megnyirbálását, a minimálbér eltörlését vagy szinten tartását).

A folyamat legnagyobb vesztesei az amerikai, nyugat-európai és japán középosztály tagjai, valamint az átalakuló kelet-közép-európai államok munkavállalói,⁵⁷ amit legjobban Branko Milanovic, a Világbank egykori vezető közgazdászának „elefánt-görbéje” szemléltet.

**2.3. ábra – A reáljövedelem változása 1988 és 2008 között
(2005-ös nemzetközi dollárban számolva)**

Forrás: Branko Milanovic (2012).⁵⁸

Az ábra (1–100-ig terjedő skálán, ahol az első percentilis a globálisan legalacsonyabb jövedelemmel rendelkezők 1 százalékát, míg a századik percentilis a leggazdagabb 1 százalékot jelöli) az egyes jövedelmi csoportok reáljövedelmének változását szemlélteti 1988 és 2008 között. Látható, hogy relatív értelemben a feltörekvő gazdaságokban élők (45–65. percentilis), illetve a legmagasabb jövedelemmel rendelkezők (98–100. percentilis) a globalizáció válság előtti évtizedeinek egyértelmű nyertesei, míg

a globális felső-középosztály, vagyis a fejlett világ középosztályának tagjai stagnáló, esetenként csökkenő jövedelemmel szembesültek.

Ugyan az egyes csoportok tagjait pontosan meghatározni még Milanovic szerint is szinte lehetetlen, az utóbbi évek politikai és gazdasági változásait figyelve leginkább a fejlett országok alsó-középosztályának tagjai, vagyis az amerikai rozsdaovezet autógyári munkásai és egyéb tradicionális ipari munkakörben foglalkoztatott személyek tartozhatnak ide, akik az Egyesült Királyságban és Franciaországban havi mintegy 360–440 ezer forint bruttó jövedelemmel rendelkeznek, továbbá az ennél jóval kevesebbet kereső kelet-közép-európai államok munkavállalói is ebbe a csoportba sorolhatók. Ők biztosan lecsúsztak a globalizáció elefántjának hátáról.

Milanovic elvégezte a 2008 és 2011 közötti időszakra vonatkozóan is számítását, és még púposabb, hosszú ormányú elefántot kapott, vagyis a 2007–2008-as pénzügyi válság tovább sújtotta a nyugati középosztályt, segített felzárkózni a kínai középosztálynak, és a gazdagabbak még gazdagabbak lettek.

Valójában becsapós ez az elefántgörbe, mert amikor az elefánt hátát jelképező 45–65. percentilis közötti részen a bérek 80 százalékkal emelkedtek, akkor az azt jelenti, hogy a havi 200 dollárt kereső kínai halásznak 360 dollárra emelkedett a jövedelme, míg a felső 3 százalékba tartozó halfeldolgozó tulajdonosnak 1 millió dollárról 1 millió 800 ezer dollárra. Tehát míg az egyiknek 160 dollárral nőtt a havi jövedelme, a másiknak 800 ezer dollárral. Az elefántgörbe relatív jövedelemnövekedéssel számol, és nem az abszolút növekedést számszerűsíti, de ebből már érzékelhetjük, hogy hova lett a termelékenység növekedésből származó pénz: egy része a nagy tömegben, százmilliós nagyságrendben felemelkedő, de globálisan még mindig a magyar átlagnál szegényebbnek számító (vagy azzal közel azonos jövedelmi helyzetben lévő) indiai és kínai középosztályhoz vándorolt, a másik része pedig a globális felső tízezerhez.

A GLOBALIZÁCIÓ ADÓVERSENYT ÉS ADÓELKERÜLÉSI VERSENYT EREDMÉNYEZETT

Találós kérdés. Egy vállalatra gondolok, amely 2016 végén 257 milliárd dollár készpénzen ül, ami a magyar GDP kétszerese. Európai nyeresége után Írországból adózik 0,1 százalékos adókulccsal, miközben Magyarországon a társasági adó 9 százalék, az USA-ban 21 százalék. Márkaboltjaiban 6-ból 6-szor nincsen készleten az, amit éppen keresek. Melyik vállalkozásról van szó?

Valójában az elmúlt 40 év vesztes munkavállaló rétegei duplán jártak rosszul, ugyanis nem csak a bérhányad csökkent, hanem a gazdaságpolitika versenyképességet befolyásoló képessége is gyengült, vagyis csökkent az oktatásra, egészségügyre, infrastruktúrára költhető adóbevételek mértéke, ugyanis a globális nagyvállalatok kikényszerítették a magas, többnyire tőkejövedelmeik után fizetendő adókulcsok csökkentését,⁵⁹ és a fejlett gazdaságokhoz ezer szállal kötődő adóparadicsomok létrehozásával megteremtették az adóelkerülés nehezen tetten érhető formáit.

A kormányzatoknak a hiányzó összeget vagy hitelből és az államadósság növeléséből, vagy a bérekre rakódó adóterhekből kell kitermelniük, vagy a fogyasztásra rakódó adók növeléséből. E három tételnek a növelése pedig egyértelműen a jövedelmeiket munkából szerző és azt nagy arányban fogyasztásra fordító

rétegeket érinti a leghátrányosabban, miközben az oktatási rendszerekből hiányzó források az esélyegyenlőség megteremtését, a felnövekvő generációk lehetőségeit korlátozzák.

A társasági nyereségadó kulcsa (combined corporate income tax rate), az OECD kimutatása szerint, 1981 és 2017 között 47,5 százalékról 24,2 százalékra, vagyis mintegy a felére csökkent a fejlett OECD-országokban. A méltányos az volna, ha a vállalkozói nyereség is akkora kulccsal adózna, mint a munkabér, ami az OECD-országok átlagában 2016-ban 36 százalék. Természetesen a növekvő társasági adókulcs lehetőséget teremtene a munkára rakódó terhek csökkentésére, így máris közelebb kerülnénk az optimális tőke-munka egyensúlyhoz.⁶⁰

Ehhez adódik még hozzá, hogy az eufemisztikusan csak adóoptimalizációnak nevezett adóelkerülés hatására úgy a Tax Justice Network, mint a Nemzetközi Valutaalap számításai szerint évi 600 milliárd dollár társasági adóbevétel és 200 milliárd dollárnyi személyi jövedelemadó-bevétel hiányzik a nemzeti büdzsékből, amit a tehetős magánszemélyek játszanak ki olyan adóparadicsomokon keresztül, mint a brit koronagyarmat Kajmán-szigetek vagy Panama, de említhetnénk Svájcot és Szingapúrt is. Ez a bevételkiesés a világ GDP- jének, vagyis a GWP (Gross World Product) közel 1 százalékának felel meg.

Milyen különös, hogy ha a korrupció mérésére nem a Transparency International korrupció észlelésére vonatkozó korrupciós indexét (TI Corruption Perception Index) használjuk, hanem a Tax Justice Network⁶¹ pénzügyi titkosság indexét (TJN Financial Secrecy Index), amely azt mutatja meg, hogy egy országban mennyire könnyű eltitkolni az adóhatóságok elől a

jövedelmeket, akkor nem Észak-Korea, Szomália, Dél-Szudán, Szíria, Líbia és Szudán lenne sorban a hat leg- korruptabb ország⁶², hanem Svájc, Hongkong, az USA, Szingapúr, a Kajmán-szigetek és Luxemburg. Ezen országok adószabályai ugyanis lehetővé teszik, hogy becslések szerint 21–32 ezer milliárd dollárnyi adózatlan vagy minimális adókulccsal adózó magánvagyon halmozódjon fel adóparadicsomaikban.

A Transparency International szerint legkorruptabb hat ország összesen 225 milliárd dollárra tehető éves GDP-jét 93–142 éven keresztül kellene ellopníuk korrupt vezetőiknek és bürokrataiknak ahhoz, hogy versenyezni tudjanak a világ „adóoptimalizáló” vállalataival és magánszemélyeivel.

A 21–32 ezer milliárd dollárnyi adózatlan magánvagyon mellett a globális nagyvállalatoknál további 16 ezer milliárd dollár készpénz halmozódott fel 2016-ra. A nagyvállalatoknál felhalmozott készpénz annyi, mint amennyi jövedelmet a világ legnagyobb gazdasága, az Egyesült Államok egy év alatt megtermel, és száztizennégyszerese annak a 140 milliárd dollárnyi GDP-nek, amit Magyarországon egy év alatt létrehozunk. A találókérdés megfejtése, az Apple, az egyik legnagyobb tartalékkal rendelkező vállalkozás 257 milliárd dolláros készpénzállományával, amely 1991 és 2007 között teljes európai forgalma után profitjának 0,05–0,1 százalékát fizette be az ír államháztartásba. Mindeközben a méregdrága és egyébként megbízható eszközöket gyártó cég közép-európai vásárlóit másod- és harmadrangú vevőknek tekinti, amikor a készletezési költségeket is megspórolja franchise márkaboltjaiban, miközben a rajtuk realizált nyereséget – pontosabban annak is csak töredékét – Írországból fizeti be.

A bérhányad csökkenésének és a tőkehányad növekedésének lehetne az a következménye, hogy a beruházások mértéke növekszik – és ezáltal a jólét-érzetünk is, de valójában a probléma az, hogy

miközben a háztartások megtakarítása csökken, és a vállalatoké nő, a vállalati beruházások mértéke az 1980-as évek eleje óta a globális GDP 13 százaléka körül alakul, vagyis nem növekszik.⁶³

Gyakran hangzik el az az érv, hogy azért van szükség a hatalmas készpénzállományokra – különösen a kutatásigényes technológiai és gyógyszeripari szegmensben –, mert bármikor jöhet egy olyan termékötlet, amelynek kifejlesztése sok pénzbe kerül, vagy bármikor megjelenhet egy olyan vállalkozás, amelynek felvásárlásához jó, ha van kéznél saját forrás. Valójában ez a pénz, amelynek nagy része ráadásul leadózatlan is, nagyon hiányzik a munkavállalóktól és a központi költségvetésekből. Ez a pénz halott pénz, és amíg a ma még mindig irányadó logika szerint gondolkodó közgazdászok azt mondják, hogy a világban befektetésre váró pénzüsségeket a vállalatok azért nem fektetik be, mert a kormányok nem teremtenek eléggé befektetőbarát üzleti környezetet a társasági adók további csökkentésével és a befektetésekhez kapcsolódó engedélyek egyszerűsítésével, valójában azért nincsen növekedés, mert a befektetéseket megalapozó infrastruktúrafejlesztésekre nem marad elegendő forrás a kormányoknál, és fogyasztásra nem marad elegendő jövedelem a munkavállalóknál, vagyis a kormánynak nincsen pénze kikötőt építeni, a halásznak pedig nincsen pénze vásárolni.

MEKKORA AZ OPTIMÁLIS BÉRHÁNYAD ÉS ADÓTEHER?

Idézzük fel, hogy a neoliberális közgazdaságtani elmélet szerint a bérhányad állandó, ezért annak mértékével külön nem kell foglalkozni. Való igaz: évtizedeken át a fejlett világban 60–70 százalék között alakult a bérek aránya a teljes megtermelt jövedelemből, de az 1980-as évek végétől napjainkig ez az arány fokozatosan csökkent. A piacgazdaságot támogató gazdaságpolitikának elsődleges feladata, hogy egyensúlyt teremtsen a tőke és a munka között.

A bérhányadnak optimális esetben 60–65 százalék között kellene alakulnia a mostani 55 százalék helyett, míg tőkehányadnak 35–40 százalék körül a mostani 45 százalék helyett.

Különösen fontos ezen belül is a nettó bérhányad kérdése, ugyanis a munkavállalót ritkán foglalkoztatja a nagybruttó bérhányad, vagyis az, hogy ő mennyibe kerül a munkaadójának. A munkavállaló azt érzékeli elsősorban, hogy mekkora nettó jövedelmet kap kézhez hó végén. Ezért a piacgazdaságot igenlő, a szuperkapitalizmust és a tisztán tervutasításos gazdaság szervezési módot egyaránt elutasító gazdaságpolitikának fontos feladata az adóterhek harmonikusabb elosztása. Számtalan esetben merül fel a feketegazdaság kifehéritésének igénye, de érdekes módon ilyenkor a közgazdászok többsége csak a feketén fizetett munkavállalóra, a

számlát nem adó kisvállalkozóra gondol, és nem az adóoptimalizáló, társasági adókedvezményeket kikényszerítő vállalkozásokra és magánszemélyekre.

A logikát követve és az előző alfejezet tapasztalatait is felhasználva, a magasabb tőkejövedelmekre kivetett adókulccsal és az adóparadicsomokba kimenekített pénzek megadóztatásával átlagosan egységes 30–32 százalék körüli adóterhet lehetne érvényesíteni a vállalati tőkejövedelem-adózás és a munkajövedelem-adózás esetén a fejlett OECD-országokban. A bérhányad 65 százalékra emelése és munkára rakódó adóterhek csökkentése minden más tényező változatlansága mellett a nettó bérek azonnali, 25 százalékos emelkedését eredményezné a világban. Célzott jövedelemátcsoportosítással, például minimálbér-emeléssel az alsóbb rétegek esetében 50–60 százalékos béremelkedés is elképzelhető az intézkedések hatására.

Természetesen minden nemzetgazdaság másképpen épül fel, a kormányzatok máshová helyezik a hangsúlyt költségeik során, és eltérő örökséggel bírnak. Ezért minden ilyen számítás elméleti, de jól szemlélteti az alapproblémát és a probléma megoldásában rejlő lehetőségeket. Nézzük meg Magyarország példáján keresztül, hogy a gyakorlatban hogyan működhet egy ilyen, egyensúlyra törekvő gazdaságpolitika

A MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKA 2011 ÓTA ÉVENTE A GDP 3 SZÁZALÉKÁT CSOPORTOSÍTJA ÁT A TŐKETULAJDONOSOKTÓL A BÉRBŐL ÉLŐ CSALÁDOK FELÉ

A magyar munkavállaló az 1970 óta tartó időszak egyik legnagyobb vesztese. 1970 és 2010 között a nettó bérhányad Magyarországon 53 százalékról 22 százalékra csökkent.

Míg 1970-ben az általa megtermelt jövedelem több mint felét hazavitte egy átlagos munkavállaló, az állam pedig a másik feléből és az állami vállalatoktól származó adóbevételekből működtette az oktatási, egészségügyi és nyugdíjrendszereket, az államapparátust, addig 2010-ben már csak a megtermelt jövedelem alig több mint ötödét kapta kézhez.

Az 1990-es évek elején átalakuló kommunista országok esete igen sajátos. 1988-ig például csak nettó bér létezett Magyarországon. 1987-ig 17 év alatt 53 százalékról 38 százalékra csökkent a magyar nettó bérhányad, majd 1988-ban a bérekre rakódó adóterhek bevezetésének következtében – a személyi jövedelemadó, a társadalombiztosítási járulékok bevezetésével – a teljes munkaerőköltség a megtermelt jövedelmek arányában 65 százalékra emelkedett, míg a nettó bérhányad 32 százalékra csökkent, hogy aztán onnan folytassa mélyrepülését a

munkaerőköltség 2010-re 44,4 százalékgig, a nettó bérhányad pedig 22 százalékgig.

Hogyan csökkenhetett a bérhányad ilyen mértékben? Egy optimális, egyensúlyi gazdaságban 60-65 százalékos bérhányad mellett a nettó bérhányadnak 42-45,5 százalék között kellene alakulnia. A magyar bérhányad elmaradásának egyik legfontosabb oka a kommunizmusra jellemző tervutasításos termelési szerkezetben keresendő. Abban szinte minden közgazdász egyetért, hogy az inga extrém kilengése az állami irányítás irányába mennyire káros. Ugyanakkor azzal már csak kevesen számolnak, hogy a gazdasági átalakulásban érintett, volt szocialista országok az éppen irányadó elméletet követve nem a sikeres, fokozatosságra épülő ázsiai átalakulási utat követték, hanem egy hirtelen, sokszerű váltással tértek át a *piacgazdaságnak* hitt, de sokkal inkább *szuperkapitalista* gazdaságszervezési módra.

Az inga egyik extrém helyzetéből a másikba lendült át. Ennek a folyamatnak volt éltanulója Magyarország.

A hazai tulajdonú gazdaságát elvesztő, az állami vállalatokat átlagosan 28 százalékos értéken privatizáló, a térségbeli átalakuló országoknál az államadóssága után GDP-arányosan átlagban háromszor-négyszer akkora kamatterhet fizető és a munkahelyek 30 százalékanak megszűnésével szembesülő magyar gazdaság munkavállalóinak nagyobb terhet kellett cipelniük a környező országok munkavállalóihoz képest is.

Ne feledjük, hogy míg Magyarországon a munkahelyek közel harmada szűnt meg, addig Lengyelországban csak ötöde, Csehországban (az akkori Csehszlovákiában) csak tizede. (A magyar gazdaság 1970 és 2016 közötti fontosabb folyamatait az 5. fejezet mutatja be részletesen.)

A piacait elvesztő és ezért a piacokhoz közvetlen kapcsolatokkal rendelkező munkaadókra – döntően külföldi vállalatokra – nagymértékben rászoruló és hatalmas munkaerő-tartalékkal rendelkező magyar gazdaságban a munkahelyet teremtő vállalatok bevonzásáért és megtartásáért folytatott verseny kikényszerítette a GDP-arányos munkaerő-költség, vagyis bérhányad csökkenését. Ennek az eredménye az 1988 és 2010 között 65 százalékról 44 százalékra csökkenő bérhányad. A nettó bérhányad sem tudott növekedni, sőt arányosan a teljes bérhányaddal együtt csökkent, hiszen a nettó bérre rakódó terhekből kellett finanszírozni a megnövekedett számú munkanélküliek és inaktívak (vagyis munkaerőpiacról kiszoruló, többségében a könnyebb utat, a korai nyugdíjazást és az ún. leszázalékolást választók) ellátását, valamint a korábban az állami vállalatok nyereségéből finanszírozott kiadásokat és az államadósság kamatterheit. Amint azt az elefántgörbe alapján tudjuk, az összes volt szocialista ország vesztese az elmúlt 30 év globális átrendeződésének, de ezek közül is kiemelkedik Magyarország vesztesége. A csehországihoz képest arányaiban 1 millióval kevesebb foglalkoztatott évente a GDP 3 százalékának megfelelő többletterhet jelentett 1995 és 2010 között a magyar gazdaságnak, míg a magasabb államadósság után fizetett magasabb kamatterhek a GDP 4 százalékának megfelelő többletterhet eredményeztek. Ezt a GDP-arányosan évi 7

százalékpontos terhet a hazai tulajdonú gazdaságnak és az államnak kellett cipelnie, majdnem két évtizeden keresztül. Azért elsősorban a hazai szereplőket terhelte ez a költségteher, mert a nemzetgazdaság külföldi többségi tulajdonú vállalatoknak való kiszolgáltatottsága kikényszerítette a nekik nyújtott igen nagyvonalú adókedvezményeket. Az egyik autóipari óriás például 2010-ben a teljes hozzáadott értéke, vagyis nettó nyeresége és nettó bérei után összesen 10 százalék adót fizetett. Ebben benne van az összes adó: társasági adó, iparüzési adó, osztalékadó, személyi jövedelemadó, társadalombiztosítási járulék, nyugdíjjárulék, egészségbiztosítási járulék, szakképzési hozzájárulás. De a teljes gyógyszeripar is 18 százalékos adókulccsal adózott hozzáadott értéke után, míg a Világbank és a PriceWaterhouseCoopers tanácsadó cég közös számítása szerint egy átlagos közepes méretű magyar vállalatot 52 százalékos adó terhelte.

Szemléltetésképpen a GDP 7 százaléka majdnem másfélszerese annak, amennyit oktatásra költ egy évben Magyarország. A 7 százalékpont 2016-os árfolyamon számolva 2520 milliárd forint, miközben 200 milliárd forintból meg lehet duplázni az egészségügyi szakdolgozók bérét, és meg lehet másfélszerezni az orvosi fizetéseket.

Nem meglepő, hogy ez a gazdaság- és adószerkezet jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy az állam ne tudja kitermelni az elosztórendszerei működtetéséhez, az oktatáshoz, egészségügyi ellátáshoz, a nyugdíjrendszer működéséhez szükséges bevételeit, ezért az államadósság csak ideig-óraig csökkent a privatizációs bevételeknek köszönhetően, a lakosság jólét-érzetét pedig a bérek helyett az első ránézésre olcsó, de évtizedekre eladósító devizahitelezés biztosította. Ebben a

helyzetben érte Magyarországot a nyugati világ 2007–2008-as pénzügyi válsága, harmadik világbeli országokra jellemző, a GDP 95 százalékát meghaladó külső adóssággal.

2.1. táblázat – A világ legeladósodottabb országai 2006-ban
(a külső adósság aránya a GDP-hez, százalékban)

Helyezés	Ország, térség	GDP (milliárd US-dollár)	Külső adósság a GDP százalékában
1.	Kongó, Dem. Közt.	8,5	131,1
2.	Zimbabwe	3,4	125,7
3.	Lettország	19,9	114,3
6.	Sierra Leone	1,4	100,5
7.	Magyarország	112,9	95,4
21.	Bulgária	31,7	66,1
22.	Litvánia	29,8	63,7
26.	Argentína	214,2	57,0
34.	Szlovákia	55,8	48,5
40.	Románia	121,6	45,3
63.	Pápua Új-Guinea	5,6	30,0
102.	Etiópia	15,2	15,3
114.	Botswana	11,0	3,7
115.	Egyenlítői-Guinea	8,6	3,2
	Latin-Amerika és a karibi térség	2 944,2	24,9
	Szubszaharai Afrika	737,1	23,5

Forrás: Világbank online adatbázis. WDI data query, World Bank (Lóránt 2009).⁶⁴

Ebben a helyzetben várta volna el a magyar gazdaság külső finanszírozási válságát meghitelező, 20 milliárd eurós hitelkeretet biztosító Nemzetközi Valutaalap és az Európai Bizottság, hogy a görögökhöz hasonló, kormányzati kiadások visszafogására és a reálbérek csökkentésére épülő, neoliberális recept szerinti gazdaságpolitikát folytasson a magyar kormány. 2006 és 2010 között ez meg is valósult – a megszorítások már 2006-tól beindultak. A béreket hozzáigazították a gazdaság 5 százalékos zsugorodásához, sőt a munkaerőköltség még ennél is nagyobb mértékben, mintegy 10 százalékkal csökkent, míg a nettó bérek reál értelemben közel 5 százalékkal csökkentek.

A 2006 és 2010 közötti gondolkodással szakítva a 2010 utáni gazdaságpolitika egy teljesen más, az e fejezetben tárgyalt globális probléma értelmezésére épülő módszerrel járt el. 2010 és 2017 között a 16 százalékos reálgazdasági növekedés mellett a családi adókedvezményenyl számolt nettó reálbérek 36 százalékkal növekedtek, a minimálbér pedig reál értelemben 30 százalékkal, családi adókedvezmények nélkül. (Családi adókedvezményekkel nehéz kalkulálni a minimálbér alakulását, ugyanis tudnunk kellene ahhoz azt is, hogy a minimálbéren foglalkoztatottak hány gyermeket nevelnek. Egy minimálbért kereső kétgyermekes család esetében 80 százalékkal nőtt a nettó reálbér 2018 elejéig.) A reálgazdaság bővülésénél nagyobb reálbér-növekedést, a gazdasági növekedés jelentette többleten túl, a szektorális különadókból származó bevétel (2016-ban 552 milliárd forint), a GDP-arányosan csökkenő államadósság kamatköltségein elért jelentős megtakarítás, valamint a gazdaság fehérédése tette lehetővé.

A különadók olyan üzleti szektorokat érintettek, amelyek a válság előtti növekedésből az átlagnál nagyobb arányban vették

ki részüket monopol és oligopol piacokat jellemző korlátozott versenynek és a tökéletes piaconál magasabb árazásnak köszönhetően. A különadók közé soroljuk a pénzügyi tranzakciókra, a dohánytermékek értékesítésére, a telekommunikációs szektorra, a reklámokra, a kiskereskedelemre, a közműszolgáltatókra és a biztosítókra kivetett terheket. Számolva a globális vállalatok adóoptimalizálási technikáival, ezeket a cégeket a magyar kormány nem nyereség alapján, hanem szektortól függően árbevétel (például kereskedelmi láncok), mérlegfőösszeg (bankok), infrastruktúra kiterjedtsége (közműszolgáltatók hálózatának hossza) alapján adóztatta meg. A befolyó bevételeket GDP-arányosan a 2.2. táblázat részletezi.

**2.2. táblázat – A szektorális különadókból befolyó adóbevételek
a GDP százalékában**

Különadó	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Hitelintézeti járadék	0,037	0,033	0,034	0,058	0,064	0,030	0,014	–
Energiaellátók jövedelemadója	0,063	0,060	0,020	0,180	0,109	0,122	0,132	0,149
Energiaadó	0,062	0,061	0,059	0,054	0,045	0,053	0,052	0,050
Pénzügyi szervezetek különadója	0,674	0,663	0,297	0,463	0,462	0,440	0,209	0,178
Egyes ágazatokat terhelő különadó (kiskereskedelem, kommunikáció és közmujszolgáltatók)	0,561	0,611	0,579	0,033	-0,003	0,001	0,000	0,000
Közműadó	–	–	–	0,183	0,171	0,164	0,157	0,140
Reklámadó	–	–	–	–	0,010	0,018	0,036	0,031
Távközlési adó	–	–	0,043	0,156	0,174	0,161	0,152	0,146
Pénzügyi tranzakciós illeték	–	–	–	0,864	0,864	0,611	0,569	0,552
Biztosítási adó	–	–	–	0,087	0,089	0,088	0,092	0,084
Népegészségügyi illeték	–	0,012	0,070	0,071	0,059	0,078	0,076	0,085
Baleseti adó	–	–	0,084	0,080	0,072	0,069	0,072	0,078
Dohányipari adó	–	–	–	–	–	–	–	0,001
Környezetterhelési díj	–	–	–	–	–	–	0,014	0,014
Összesen	1,40	1,44	1,18	2,23	2,12	1,84	1,58	1,51

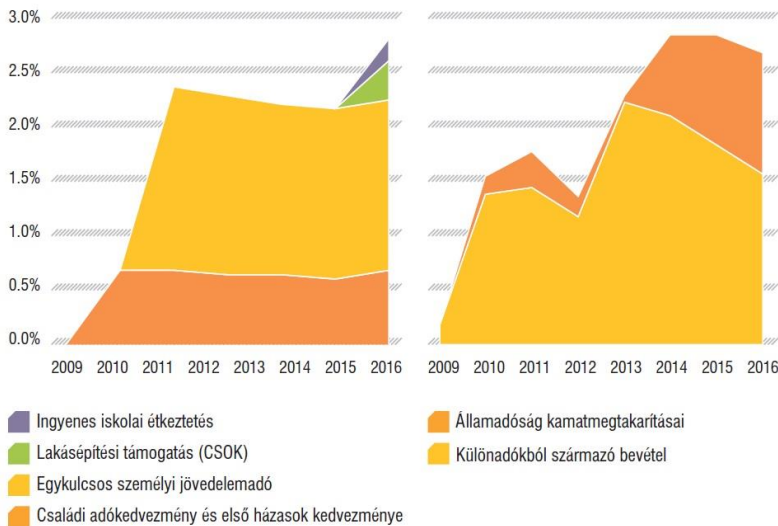
Forrás: Századvég Alapítvány (2017).⁶⁵

Az állam az így keletkezett bevételeket egyrészt a csökkentett mértékű (15 százalékos), egykulcsos személyi jövedelemadón, a családi adókedvezményeken és az első házasság adókedvezményén keresztül, valamint a Munkahelyvédelmi Akción keresztül osztotta vissza a hazai munkavállalóknak és a gyermeket vállaló családoknak.

Valójában a Munkahelyvédelmi Akció közvetett módon segíti csak a foglalkoztatottakat, hiszen míg a személyi jövedelemadó csökkentése és a családi adókedvezmények ténylegesen a családok nettó jövedelmét gyarapítják, addig a Munkahelyvédelmi Akció a veszélyeztetett munkakörben dolgozó fiatalok, időskorúak, alacsony végzettségűek és kismamák munkában tartását segíti a foglalkoztatóiknak biztosított, évi GDP-arányosan 0,4 százalékpontos (összesen 135 milliárd forintos) járulékkedvezménnyel. Az első két intézkedés együtt, csak 2016-ban 775 milliárd forint közvetlen többletjövedelmet jelentett a magyar középosztálynak. Emellett a gyermekek ingyenes iskolai étkeztetésén és tankönyvek biztosításán, a rászoruló gyermekek ingyenes táboroztatásán és a családi otthonteremtési támogatáson keresztül a kormányzat további 228,1 milliárd forintot juttatott célzottan a családoknak.

Összességében tehát a kormányzat évi mintegy 1000 milliárd forintot, a GDP hozzávetőleg 2,8 százalékát fordította 2016-ban a dolgozó családok megerősítésére. A tőketulajdonosoktól a munkavállalók irányába történő jövedelemátcsoportosításnak köszönhetően éves szinten félmillió forinttal több marad egy átlagos családnál.

**2.4. és 2.5. ábra – A dolgozó családokhoz áramló többletjövedelem
Magyarországon (balra) és ennek pénzügyi forrása (jobbra)
a GDP százalékában**

Forrás: saját számítás költségvetési adatok alapján.

A jövedelemátcsoportosítás sémáját a 2.4. és a 2.5. ábra szemlélteti. 2010 után a költségvetési politikában is sikerült egyensúlyt teremteni. A 2012-es évet megelőző 20 évben csak egyszer, 2000-ben sikerült megérinteni felülről a GDP-arányos 3 százalékos költségvetési hiányt, amely az Európai Unióban a fenntartható költségvetési politika bűvös fokmérője. 2012 óta a 2017-es év a hatodik egymást követő olyan esztendő, amikor a költségvetés hiánya 3 százalék alatt alakul, és a GDP-arányos államadósság évről évre csökken, 2010 óta összesen 10 százalékponttal. Összehasonlításképpen elég csak arra gondolnunk, hogy 2002 és 2010 között 25 százalékponttal nőtt a GDP-arányos államadósság.

A fentiek tükrében már belátható az is, hogy

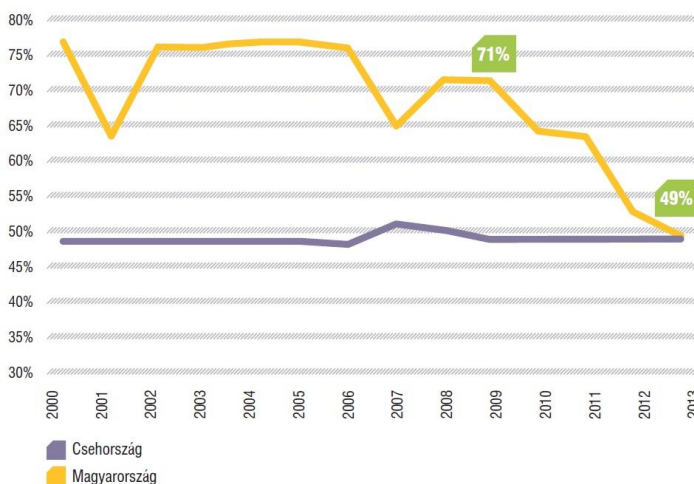
összességében a Magyarországon megvalósított jövedelemátcsoportosítás nem a jövedelmei szerint alsó 80 százalékba tartozó rétegektől csoportosított át jövedelmeket a felső 20 százalékknak, hanem a globális felső tízezertől, a tőketulajdonosoktól – a munkajövedelmeiből élő, gyermeket vállaló hazai középosztálynak.

Igaz, hogy az egykulcsos személyi jövedelemadó elsősorban a keresetei szerint felső 20 százalékknak kedvezett elsősorban, és ide tartoznak a nagyon gazdagok is, de a Központi Statisztikai Hivatal jelentése szerint bruttó 500 ezer forintos havi fizetéssel 2016-ban be lehetett kerülni a felső 6,6 százalékba Magyarországon.⁶⁶ Összehasonlításképp: az összes fejlett nyugat-európai ország minimálbérével be lehet kerülni a magyar bérskála felső 10 százalékába. Magyarországon lehetne magasabb személyi jövedelemadóval adóztatni a felső 1-2 százalékot, de az igazán gazdagok egy ilyen magasabb adókulcs alól már ma is könnyedén ki- bújnak. Adóterheik „optimalizálására” törekedve ugyanis máshol mutatják ki jövedelmeik egy jelentős részét. Az egykulcsos és a többkulcsos adórendszerrel szembeni végtelen viták valójában arról szólnak, hogy a középosztálytól vonjunk-e el többet, és adjuk oda a szegényebb rétegeknek vagy fordítva, ám valójában egy egyre kisebb torta újraosztásáról vitatkozunk, miközben a fő kérdés az – amelyre ez a fejezet megpróbál választ adni –, hogy hogyan lehet a tőkejövedelmek bérjövedelmek rovására történő folyamatos expanzióját megállítani és visszafordítani.

Az egykulcsos személyi jövedelemadó legfontosabb szerepe, hogy a magyar viszonyok között középosztálynak számító réteg

leszakadását és nagyobb arányú elvándorlását meg tudta akadályozni a 2011-től az Unió keleti tagállamai számára is megnyíló európai munkaerőpiaci környezetben. Az egykulcsos személyi jövedelemadózás bevezetése előtt, az ún. marginális adók, vagyis a béremelés adótartalma az átlagbéren foglalkoztatottak esetében Magyarországon 2009-ben 71 százalékos, 2011-ben 64 százalékos volt. Vagyis ha az átlagbérből élő munkavállaló nettó 132 000 forintos bérét a munkaadója meg akarta emelni 2009-ben 2900 forinttal, akkor az 10 000 forintjába került, ugyanis 7100 forintot elvitt az állam. Márpedig a munkavállalókat így nehéz itthon tartani.

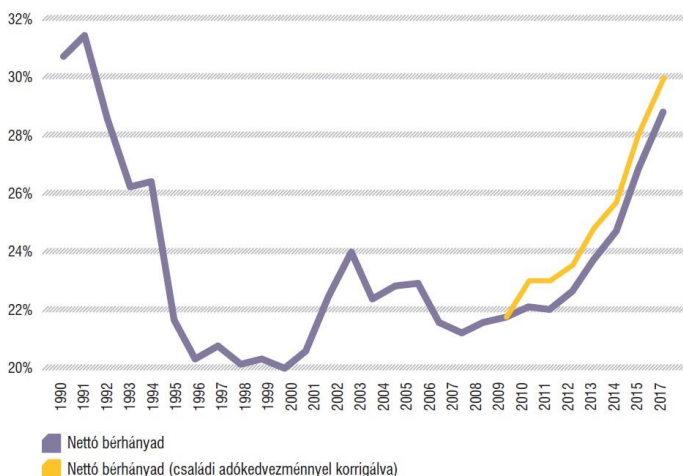
2.6. ábra – Marginális adók az átlagbér 100 százalékánál

A személyi jövedelemadózás egykulcsosításával az átlagbéren számított marginális adókulcs a cseh szint közelébe süllyedt, ahogyan az a fenti, 2.6. ábráról is leolvasható. Az adók átlagos

szintje, vagyis a munkaerőköltségen belül az állami elvonások mértéke a 2009-es 53 százalékról 2018-ra 43 százalék közelébe csökkent, ami még mindig 9 százalékponttal magasabb, mint az OECD-országok átlaga. A 2011 utáni jövedelemátcsoportosítás hatására a nettó reálbérhányad családi adókedvezményekkel számítva 8 százalékponttal emelkedett Magyarországon 2010 és 2017 között. Ezzel párhuzamosan a kis- és közepes vállalkozásokat terhelő teljes adóterhelés pedig a Világbank számításai alapján 52 százalékról 2018-ra 39,1 százalékra csökkent.

2.7. ábra – A nettó bérhányad alakulása Magyarországon (százalék)

Forrás: KSH és Eurostat alapján saját számítás.

Megjegyzés: az ábrázolt nettó bérhányad definíciója: egy főre jutó real GDP és egy főre jutó nettó reálbér hányadosa 2010-es árakon. A korrigált változat figyelembe veszi a családi adókedvezmény mértékét is.

TOVÁBB AZ EGYENSÚLY FELÉ

Az előző elemzésből világosan kitűnik, hogy a 22 százalékról 30 százalékra emelkedő nettó bérhányad még mindig messze elmarad az elméleti 42–45,5 százalékos egyensúlyi szinttől. Ugyanakkor ne felejtjük el azt sem, hogy a magyar kormány olyan gazdaságpolitikát valósított meg 2011-ben, amelyet az egyik legprogresszívebbnek tartott amerikai közgazdász, Dean Baker, a washingtoni Center for Economic and Policy Research igazgatója 2016-ban megjelent *Rigged (Kifacsart)*⁶⁸ című könyvében fogalmazott meg ajánlasként az Egyesült Államok számára, a magyar gyakorlattól függetlenül. A különbség pedig aközött, hogy valami a gyakorlatban megvalósul, vagy csak elméletként létezik, akkora, mint a távolság Elon Musk SpaceX Falcon 9-esének első sikeres landolása és Werner von Braun Mars-utazás tervei között. Az előbbire 2016-ban került sor, míg az utóbbi az ötvenes években született (nem lebecsülve ezzel Werner von Braun és Dean Baker kimagasló szellemi teljesítményét).

Baker arról ír, hogy a globalizáció nyertes tőketulajdonos csoportjai a valós gazdasági teljesítményüknél nagyobb arányban aratták le a növekedés hasznát az 1980-as évektől kezdődően. Alkupozícióiknál fogva ugyanis úgy alakították a játékszabályokat az Egyesült Államokban és a világban, hogy azok nekik kedvezzenek.

Az egyik ilyen terület, amelyen a hatalmi-gazdasági csoportok túlsúlyra tettek szert, nem más, mint a *pénzügyi gazdaság* vagy közismertebb nevén a *pénzügyi szektor*. Létrejött ugyanis egy hatalmas spekulatív pénzpiac – elvileg a kockázatok csökkentésére –, amelyen a pénzügyi termékek forgalma nem vagy csak nagyon kivételes esetekben adózik, miközben szinte nincs is olyan termék- vagy szolgáltatáspiac a

pénzügyi szektoron kívül, amelyen a termékek vagy szolgáltatások adásvételét ne terhelné forgalmi adó. Baker ezért azt javasolja, hogy az általános forgalmi adóhoz hasonlóan a pénzügyi termékek piacán is vezessenek be az Egyesült Államokban forgalmi adót, ún. *pénzügyi tranzakciós adót* a részvények, a kötvények és a származtatott pénzügyi termékek, vagyis az ún. derivatívák forgalmára. Baker szerint a GDP 0,87–1,04 százalékával megegyező mértékű adó szedhető be úgy, hogy az a pénzügyi piacok elsődleges funkcióját, a gazdaság számára biztosítandó forrásteremtést se érintse érzékenyen. Egy ilyen adó gondolata egyébként régi múltra tekint vissza. James Tobin Nobel-díjas közgazdász már az 1970-es években felvetette egy globális pénzügyi tranzakciós adó bevezetésének a lehetőségét.⁶⁹ Eredetileg a rövid távú devizaszpekuláció megfékezésére szolgált volna ez a kifejezetten valuta-tranzakciós adó, de idővel az összes pénzügyi tranzakciós adófajtát Tobin-adó néven kezdték emlegetni. Az Európai Parlament egy korábbi munkaanyagában található számítást alapul véve, egy csekély, 0,1 százalékos Tobin-adó 2016-ban mintegy 345,6 milliárd adóbevételt generált volna világszerte, ami a világ GDP-jének mintegy 0,5 százaléka.

A Baker-féle pénzügyi tranzakciós adótól és a Tobin-adótól is eltérő banki tranzakciós adó bevezetésére került sor Magyarországon 2011-ben, hiszen nem a pénzügyi tranzakciókat vagy a valuta-tranzakciókat adóztatta meg a magyar kormány, hanem a banki tranzakciókat. Az adónemből GDP-arányosan 0,86 százaléknyi adó folyt be a magyar költségvetésbe a legmagasabb banki tranzakciós adóbevételek éveiben.

Baker egy másik, globálisan is megfontolandó javaslata a *szabadalmi és szerzői jogok* korlátozására vonatkozik. A

témának a koreai származású, Cambridge-ben végzett Ha-Joon Chang is egy egész fejezetet szentel *Bad Samaritans* című könyvében,⁷⁰ amelyben rossz szamaritánusoknak, vagyis önzetlenül és jóhiszeműen félrevezetőknek bélyegzi azokat a közgazdászokat, akik az általuk vallott elméletektől hipnotizálva a fejlett országok hatalmi-gazdasági érdekeit képviselik. Érvelésében kifejti, hogy a túlságosan hosszú védelmet biztosító szabadalmi és szerzői jogoknak voltaképpen már nem az a céljuk, hogy az innováció költsége megtérülhessen a szabadalmi oltalom ideje alatt, így ösztönözve a felfedezőket újabb újításokra és felfedezésekre, hanem hogy a kizárólagosság révén létrejövő monopolhelyzetben rejlő lehetőséget a cégek minél hosszabban tudják élvezni, vagyis monopol profitokra tehessenek szert. Erre a legjobb példa az ún. Mickey egér-szabály. Az 1790-ben életbe lépő, eredetileg 14 plusz 14 évesre tervezett szerzői oltalom az Egyesült Államokban annak függvényében növekedett a 20. század folyamán, hogy a Walt Disney Corporation képes volt-e szerzői jogait érvényesíteni a Mickey egérre. Legutóbb 1998-ban hosszabbították meg a védelmet személyek által birtokolt szerzői jogok esetén a szerző halálától számított 70 évre, jogi személyek által birtokolt szerzői jog esetén pedig az alkotástól számított 120 évre vagy a publikálástól számított 95 évre attól függően, hogy melyik jár le előbb. A gyógyszerek esetén hasonló profitlogika mentén növekszik a szabadalmi oltalom időtartama. A Kanada és az Európai Unió közötti szabadkereskedelmi egyezmény hatására Kanadában a növekvő szabadalmi oltalomnak köszönhetően a gyógyszerek ára átlagosan 12 százalékkal drágulhat. Különös és meglehetősen képmutató módon szabadkereskedelmi egyezmények keretében foglalkoznak a szerződő felek monopolhelyzeteket teremtő oltalmi jogok kiterjesztésén. A gyógyszerekre vonatkozó, meg- hosszabbodó

szabadalmi oltalom, valamint a Mickey egér-szabály korlátozza a fejlődő országok hozzáférését a gyógyszerekhez és a szellemi alkotásokhoz, elodázva ezzel fejlődésüket, miközben a globális vállalatoknál jelentős monopolprofitok keletkeznek. Chang példák tömkelegével arra is rámutat, hogy ameddig a jelenkor fejlett országainak nem fűződött érdeke a szabadalmi és szerzői oltalom érvényesítéséhez, addig magukra nézve nem tekintették irányadónak e szabályokat.

Chang és Baker is amellet érvel, hogy a szabadalmi oltalom és szerzői jogok optimálisra rövidítése és a jogdíjakból befolyó nyereségek globális adóztatásából befolyó összegek fejlődő országok felé történő újraosztása egy igazságosabb, egyensúlyközelibb gazdasági rendszert eredményezne. Baker az USA-ra nézve a GDP 2,4 százalékára teszi az ilyen formán elérhető költségmegtakarítás mértékét.

Az egyensúly felé vezető javaslatok közé sorolható a Tax Policy Center *globális vállalati adó* tervezete is,⁷¹ amellyel a kormányoknál sok esetben erősebb alkupozícióban lévő multinacionális vállalatokat adóztatnák. Ennek értelmében valamilyen mutatószám(ok) (például árbevétel, alkalmazotti létszám, tőkealap, illetve ezek együttese) alapján osztaná fel egy globális szervezet – mondjuk az ENSZ – a multinacionális vállalatok által fizetendő társasági adót az egyes országok között. Az intézkedés lehetővé tenné, hogy az egyes vállalatok tényleges tevékenységeik helye szerint adózzanak, és csökkenjen a motivációjuk „feladataik” adóparadicsomokba történő kiszervezésére. Amennyiben nem sikerül globális szinten érvényesíteni egy vállalati adózási koncepciót, úgy regionális integrációk szintjén, például az ASEAN vagy az EU szintjén is megvalósítható a kezdeményezés. Bármennyire bátornak hathat,

akár egy régió piacára való belépés feltételévé is tehető a méltányos vállalati adózás vállalása.

A globális vállalati adó bevezetésével az adóparadicsomok is veszítenének súlyukból, de a magánvagyonok eltüntetésében feltételezhetően továbbra is jelentős szerepet játszanának. *Ezért támogatandó minden olyan globális kezdeményezés, amely az adóparadicsomok felszámolására irányul.* Amint azt láthattuk: az adóparadicsomok ezer szállal kötődnek a világ vezető hatalmaihoz, ezért egyelőre utópisztikusnak tűnhet felszámolásuk, bár nagyon könnyen kikényszeríthető lehetne, főleg a kisebb adóparadicsomok esetén. Az adóparadicsomok kizárása a globális pénzügyi rendszerből vagy csak egy korlátozott kereskedelmi és turisztikai embargó bevezetése már hatásos lehetne, de ennek a realitása egyelőre csekély.

Noha a globális vállalati adó bevezetése és az adóparadicsomok felszámolása még biztosan jó ideig várat magára, de addig is az OECD kifejlesztett egy BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) névre keresztelt, 15 pontból álló akciótervet a vállalati adóoptimalizáció megfékezésére. Az OECD adóalap-erózió és nyereségáthelyezés elleni küzdelme kezdetben teljesen reménytelennek tűnt, de 2016-ban már az Európai Bizottság is megfogalmazta a társasági adóelkerülés elleni irányelvét ATAD néven, és a fejlett országok közvéleménye egyre inkább rákényszeríti a politikusaikat arra, hogy a témát komolyan vegyék.

A jólét és az egyensúly irányába tett sikeres lépések közé tartoznak a *környezeti adók*, amelyekből világszerte évi közel 1000 milliárd dollárnyi bevétele származik a nemzetállami költségvetéseknek, vagyis a világ GDP-jének 1,3 százaléka. Ezen a területen a fejlett országok viszik a prímet: a környezeti

adóbevételek több mint 70 százaléka a fejlett országokat tömörítő OECD-tagállamokban keletkezik.

Összefoglalásként elmondható, hogy egy globálisan és nemzetállami szinten is felelősséget vállaló gazdaságpolitikának támogatnia szükséges minden olyan kezdeményezést, amely a tőke- és a munkajövedelem arányos megoszlásának és méltányos adózásának irányába hat. Ha az alfejezetben felsorolt tételeket összegezzük,

**az adóparadicsomok felszámolása,
a tőkejövedelmek után fizetendő adók
méltányos emelése, a pénzügyi tranzakciók
megadóztatása, valamint a szabadalmi és szerzői
jogok észszerű rövidítése, lehetőséget biztosít
egy, a világ GDP-jének 7 százalékát kitevő
jövedelemátcsoportosításra a tőkemonopóliumok
irányából a költségvetések és a munkájukból élő
társadalmi csoportok felé.**

2.3. táblázat – A tőke- és munkajövedelem arányosabb megoszlása érdekében javasolt intézkedésekből származó várható bevételek

Intézkedés	Várható bevétel (a globális GDP százalékában)
Adóparadicsomok felszámolása	1,0
Tőkejövedelem méltányos adóztatása	1,0
Pénzügyi tranzakciós adók	2,5
Értékpapírok kereskedelmére kivetett adó	1,0
Banki tranzakciókra kivetett adó	1,0
Deviza-tranzakciókra kivetett adó	0,5
Szabadalmi és szerzői jogok rövidítése	2,4
Összesen	6,9

Saját számítás.

Fontos hangsúlyozni, hogy nem cél a sikeres és gazdag vállalkozóktól méltánytalanul forrásokat elvonni és odaadni a szegényeknek. A munka tisztetetének és az emberi tőke fejlődésre való képességének biztosítása a cél, amely éppen a tőke és a munka közti egyensúly fel- borulása miatt került veszélybe.

Azt is látnunk kell, hogy Magyarország ebben a munkában elvégezte és továbbra is elvégzi a házi feladatát. A globálisan és nemzetállami szinten is felelősséget vállaló gazdaságpolitikának ugyanakkor tisztában kell lennie azzal, hogy a rendszer potyautasai – mint például az Apple-nek adóoptimalizációra lehetőséget biztosító Írország – helyzeti előnybe, versenyelőnybe kerülhetnek vetélytársaikkal szemben. Ezért mindaddig, amíg nem sikerül globális szinten fair rendszert létrehozni, tisztában kell lenni a potyautas magatartás következményeivel is. Az egymás alá licitáló, race-to-the-bottom adóversenyben a naivak ugyanis elbuknak.

Felhasznált források

48. “Under capitalism, man exploits man. Under communism, it's just the opposite” (John Kenneth Galbraith).
49. Economic Policy Institute (2016): The Productivity–Pay Gap. <http://www.epi.org/productivity-pay-gap/> (2017. 07. 11.)
50. Stiglitz, Joseph E. (2017): The Dynamics of Social Inequalities in the Present World. <http://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2017/06/Vatican-Paper-2017-FINAL.pdf> (2017. 05. 26.)
51. Economic Policy Institute (2016): The Productivity–Pay Gap. <http://www.epi.org/productivity-pay-gap/> (2017. 10. 15.)
52. Ameco (ALCD0), előrejelzés 2018-ra. A visegrádi országokra az 1990-es évektől állnak rendelkezésre adatok az adatbázisban
53. Stockhammer, Engelbert (2013): Why have wage shares fallen? A panel analysis of the determinants of functional income distribution. ILO, Conditions of Work and Employment Series 35.
54. Piketty, Thomas – Emmanuel Saez – Gabriel Zucman (2016): Distributional National Accounts: Methods and Estimates for the United States, NBER Working Paper No. 22945. December 2016. <http://www.nber.org/papers/w22945> (2017. 04. 17.)
55. Oxfam (2017): An Economy for the 99%. https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-en.pdf (2017. 07. 12.)
56. Qiu, Linda (2016): Did we really reduce extreme poverty by half in 30 years? <http://www.politifact.com/global-news/statements/2016/mar/23/gayle-smith/did-we-really-reduce-extreme-poverty-half-30-years/> (2017. 07. 02.)
57. Corlett, Adam (2016): Examining an elephant globalisation and the lower middle class of the rich world. <http://www.resolutionfoundation.org/app/uploads/2016/09/Examining-an-elephant.pdf> (2017. 04. 18.)
58. Economist (2016): Shooting an elephant. <https://www.economist.com/news/finance-and-economics/21707219-charting-globalisations-discontents-shooting-elephant> (2017. 09. 10.)
59. A fejezetben két fajta közvetlen, vagyis a jövedelmekre kivetett adótípust különböztetünk meg: a tőkejövedelmekre és a munkajövedelmekre kivetett adók típusát. Az e helyütt használt adókulcsok azt mutatják meg, hogy az adózás előtti nyereséget, illetve az adózás előtti munkajövedelmeket mekkora adók terhelik.
60. OECD Tax Database (2017): Corporate and Capital Income Taxes. http://www.oecd.org/ctp/tax-policy/tax-database.htm#C_CorporateCapital (2017. 08. 26.)

61. Cobham, Alex – Steven J. Klees (2016): Global Taxation: Financing Education and the Other Sustainable Development Goals. <http://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2016/11/Global-Taxation-Financing-Education.pdf> (2017. 04. 22.)
62. Transparency International (2017): Corruption Perceptions Index. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (2017. 07. 28.)
63. Vollrath, Dietrich (2017): Profits and Productivity. <https://growthecon.com/blog/Markups/> (2017. 05. 03.)
64. Lóránt Károly (2009): A magyar gazdasági válság háttere. A kiút lehetőségei. In: Veress József (szerk.): Gazdaságpolitika a globalizált világban. Budapest: Typotex Kiadó.
65. A Századvég Politikai Iskola Alapítvány Gazdaságpolitikai Kutatóműhelyének és a Századvég Gazdaságkutató Zrt. Makrogazdasági Kutatócsoportjának összefoglaló költségvetési adatok alapján.
66. Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (2015): Az egyéni bérek és keresetek adatfelvétel főbb eredményei. <http://nfsz.munka.hu/sysres/adattar2016/index.html> (2017. 06. 17.)
67. OECD (2017): Tax wedge. <https://data.oecd.org/tax/tax-wedge.htm> (2017. 09. 12.)
68. Baker, Dean (2016): Rigged. Washington: Center for Economic and Policy Research.
69. Sandbu, Martin (2011): The Tobin tax explained. <https://www.ft.com/content/6210e49c-9307-11de-b146-00144feabdc0?mhq5j=e5> (2017. 09. 11.)
70. Chang, Ha-Joon (2009): Bad Samaritans: The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism. London: Bloomsbury Press.
71. Tax Policy Center (2017): Key Elements of the U.S. Tax System. <http://www.taxpolicycenter.org/briefing-book/how-would-formulary-apportionment-work> (2017. 06. 19.)